

Кореспондентът промени отношението на Короната към Балканите

Баучър - британският ходатай на България

Преди сто години сме били повече европейци, отколкото сега

Портрет на Джеймс Баучър в шопска носия от Никола Михайлов
Фотоархив "Стандарт"

Времето до 1913 г. е ведър етап в иначе невеселата външнополитическа история на Третото българско царство. Снизходително посрещнатата през 1879 г. българска държава неочаквано бързо се вражда в европейската политика. И със своята воля за независимост, модернизация и териториална реализация натрупва престиж пред очите на скептичния към нейните капацитети свят. Парадоксалното на пръв поглед в случая е, че откъдето идваха най-сериозните възражения спрямо българите - Англия, пак оттам се появили и най-възторжените отзиви за тази промяна. Още през 1906 г. историкът на американските евангелистки мисии в Европа Дора Дейвис установи, че България се е превърнала в "журналистическа сензация" за англосаксонския свят. Атиняни се оплакваша пред английския посланик Едуард Монсон, че заради България Гърция е забравена в Лондон. Чарлз Елиът, върл недоброжелател на българите от Априлското въстание, ядовито питаше защо днес толкова се пише за България, след като не се пише за такива "благородни страни като Дания и Швейцария".

Тези настроения не бяха случайно явление или инцидент. Те отразяваха новия облик на България в балканската политическа среда. Освен търсене на нови варианти на балканската си политика този новост бе и

позакъснял спазъм на разкаяние

поради предишната политика на Англия спрямо България. Тук по изключение емоция и прагматика се допълваха. Още повече че самата България бе благодатна почва за подобни ревизионистки идеи и изяви. Почти всички британски дипломати, започнали кариерата си тогава в София или Пловдив, стават по-късно значими фигури в световната политика. Повечето от тях пишат ласкателни книги за България и преживяванията си там. Това "откриване" на българите в Лондон имаше чести потвърждения. Първата биография на Стефан Стамболов е от англичанин - А. Биман, а като самостоятелно книжно тяло романът "Под игото" най-напред е издаден на Острова. Днес това може да изглежда като познат израз на нашата мегаломания за реноме в чужбина. Но тогава си е конкретна реалност, възприемана като последната политическа изненада на XIX век. За жалост без продължение.

Как да обясним този внезапен интерес към нас? Най-напред следва да напомним за всеобщите разочарования от създадените преди половин век други реализация на ренесансовите теории за заменянето на Европейска Турция с жизнени и цивилизовани християнски държави. Новите гънци нещо не пасваха с античните представи за тях и с романтиката на Байрон и Байроновите общества. Полулегендарната мистика за Дракула, сръбските песни и черногорската природа още не произвеждаха предпоставките за модерен и цивилизован начин на държавен живот. Търсеше се нещо "друго" на Балканите.

Тогава настъпи нашият час.

При нас чудото идва от изненадата

За нас не знаеха нищо. А това, което знаеха, не бе толкова привлекателно. Добри стопани, скромни градинари, живописният вид на богобоязливата българка. Малцина вярваха, че българите ще имат стрелочници за Ориент експрес, камо ли да са способни да държат ключовете на дома си в собствения си джоб. Оказва се, че те създават институции, държавност и политическо поведение, изцяло различно от вкоренените предразсъдъци относно тяхната способност за държавно развитие. Има ли тогава по-големи обект и тема за разследване? Ако дипломатите са изпълнявали политически наставления, то журналистите са направили избор по значимост. Вико Мантегаца, Луиджи Вилари, Виктор Бернар, Клод Касаня, Валентайн Чирол, Владимир Водовозов, Рихард фон Мах и много, много други - те видяха онази България, която бе повече атрактивна за описване, отколкото втръснатите рутинни зони на интерес. Всички те "изнесоха" България и българите пред очите на света.

Между тях открояваме един знаков типаж. Джеймс Дейвид Баучър (1850-1920) не е само възстановено име на улица в "Лозенец". По собствено желание той лежи завинаги край Рилския манастир през времена на забрава и възторзи. Англичанин до мозъка на костите си като мислене, ирландец от "изумрудения остров" по рождение, французин хугенот по произход и българо-балканец по манталитет и убеждения. Без да загуби капка от дискретния шик на благородник и учен, той обогатява с особена багра личностната характеристика на българския бит.

Преподавател в аристократичния колеж Итън, поради нарастваща глухота той става кореспондент на вестник "Таймс" отначало за Югоизточна Европа. До края на своя живот, препълнен с опасности, пътешествия и полемики, той живее предимно в България. Отказвал няколко повишения в редакцията, за да остане тук. Сравнително добре го разпознаваме от портрет на Никола Михайлов, мнозина предполагат, че той е централната фигура в картината на Мърквичка "Ръченица". От 1888 г. до 1915 г. той рапортува от Балканите, като от 1893 г. има званието "нашият собствен кореспондент". Как ли е понасял грубоватите балкански нрави, как се е сприятелил с коларя си от Бистрица, как е запазил онзи финес,

съединяващ лондонския денди с грубия ямурлук

на "репортер от мястото на събитието"? Той отказа да пише за събитие, на което не е присъствал, дори и да вярва в неговата същност. Често спи на земята, яде хляб и лук.

Джеймс Баучър залюбва завинаги българите. Не с милостиво състрадание или с ирационално пристрастие. Той рано и бързо установява етническите реалности в източната част на Балканите. И разбира, че техните тежнения са най-добре обосновани от етническа, историческа и морална гледна точка. Ирландец ли няма да оцени и възвиси това? Той става българофил по убеждения, ситуация и съдба. Неговите анализи поставят България за десетки години по първите страници на британската преса. И на част от световната. Независимо дали става дума за Стефан Стамболов или Константин Стоилов, за Илинденското въстание или Балканските войни, за етнография или лингвистика, за преговори или договори. Ако през 1876 г. в IX издание на британската енциклопедия има само две страници и половина за България, в X издание от 1902 г. има цели 14 страници, написани от него. И отделно за Македония, която той обявява в по-голямата си част за историческа България.

Баучър е един от основателите на Балканския комитет. Там ще се подвизават непроменимите братя българофили Ноел и Чарлз Бъкстон и неговият председател Джон Брайс, който е британски посланик в САЩ между 1907 и 1913 г. Принципен защитник на България дори и във времена на военни противопоставяния, този комитет преживява много премеждия и е закрит едва през 1946 г. През януари 1914 г. Баучър пише до главния редактор на в. "Таймс" Джефри Даусън, че Балканите няма да бъдат спокойно място, докато е в сила Букурещкият мирен договор от 1913 г., който е "най-голямото дипломатическо престъпление на XX век." Напразно той ще тича по коридорите на преговорите по Парижкия мирен договор след войната, показващ етнически карти и статистики. Него го уважават, но не слушат.

Победената страна нямаше приятели

Той гневно пише, че да се иска Цариброд за Сърбия, за да не бъде нападната от България, е все едно да се иска Кент за Германия, за да не бъде нападната от Англия. "Български жестокости? - саркастично пита Баучър. - Да не би британското правителство никога да не е изгаряло село?"

Неговите писма и статии допринасят за някои справедливи позиции от екипа на президента Уудроу Уилсън по българския териториален въпрос. Като да се спасят Кула и Видинско например. Но само

дотук.

Баучър опроверга иронията на балканизацията. Неговият живот свидетелства, че може да има и българска балканизация, при която да си хомо балканикус не означава, че не си европеец. Никой от балканските ни съперници не дръзна да го упреква в пристрастие към българите. Кой можеше и знаеше повече от него?

Той остана с нас дори и когато воювахме срещу неговата страна. Той е нашият особен приятел, стоящ високо сред другите ни благодетели от чужбина. И ни остава горчивото предусещане, че никога няма да имаме приятел като него. Струва си да се замислим защо.